

**В.В.Рибалка**

доктор психологічних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу  
психології праці,  
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих Національної академії  
педагогічних наук України, Київ.  
valentyn.rybalka@gmail.com

## **АКСІОПСИХОЛОГІЯ ОДУХОТВОРЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГІВ І УЧНІВ**

### **Анотація**

У статті висвітлюється аксіопсихологічна сутність змісту і процесу одухотворення, наводяться його види, що визначається природою особистості, її структурою, зокрема трьома її вимірами – соціально-психолого-індивідуальним, діяльнісним та генетичним. Пропонуються шляхи одухотворення, що відповідають таким підструктурам особистості, як: психосоціальність, спілкування, спрямованість, характер, самосвідомість, досвід, інтелект, психофізіологія та психосоматика. Одухотворення розуміється як активний, діяльнісний процес, що відповідає віковим особистісним можливостям педагогічних працівників і учнів, зокрема їх генетичним здібностям. На основі отриманих даних може бути запропонована гуманістична програма одухотворення особистості та діяльності педагогів і учнів, основана на гуманістичному виборі духовних цінностей.

**Ключові слова:** аксіопсихологізація змісту та процесу одухотворення, його види, відповідність вимірам, підструктурам, компонентам діяльності, рівням вікового розвитку особистості, гуманістична програма одухотворення, варіанти співвідношення між позитивними і негативними духовними цінностями, гуманізм, цинізм та варварство, гуманістичний варіант духовності як вибір психологів і педагогів.

**VALENTYN RYBALKA**

Doctor of psychology, Professor,  
Senior researcher, Department of psychology of labour, Institute of  
pedagogical education and education of adults, National Academy  
of Educational Sciences of Ukraine,  
Kyiv, Ukraine

## **AXIOPSYCHOLOGY OF SPIRITUALIZATION OF PERSONALITY AND ACTIVITY OF EDUCATIONAL STAFF AND STUDENTS**

The article focuses on the axiopsychological essence of the content and the process of spiritualization, shows its types which are determined by the individual nature, its structure, in particular, its three dimensions - socio-psychological-individual, dimension of activity and genetic. We define the ways of spiritualization corresponding to such substructures of the person as: psychosociality, communication, orientation, character, self-consciousness, experience, intellect, psychophysiology and psychosomatics. Spirituality is understood as an active process that corresponds to the age opportunities of personality of educational staff and students, in particular their genetic abilities. On the basis of the obtained data, a humane program of personality inspiration and activity of teachers and students can be offered.

**Key words:** axiopsychologisation of content and process of spirituality, its types, accordance to the dimensions, substructures, components of activity, levels of age development of the person, humane program of spiritualization.

**Проблема** одухотворення особистості та діяльності педагогів і учнів має розглядатися передусім в аксіопсихологічному контексті, що створений розмаїттям ідеальних результатів творчої праці попередніх поколінь видатних митців, релігійних подвижників, вчених як працівників різних сфер культури людства. Одухотворення виступає формою ампліфікації, збагачення духовного досвіду людства, а тому і духовного потенціалу педагогів і учнів у процесі виховання та навчання, самовиховання і самонавчання.

Кожна сфера людської культури – мистецтво, релігія і наука – має справу з особливими духовними цінностями — естетичними, релігійними та науковими, які тісно переплетені між собою. Вже у найдавніших витворах мистецтва стародавньої людини відбулася поляризація духовних цінностей на позитивні — цінності Світогляду, Життя і Людини, та негативні — темряви, смерті та нелюдства. Ці антиномічні характеристики духовних цінностей поширювалися і на наступні, історично пізніші цінності — релігійні та наукові. В контексті релігійних духовних цінностей Світогляд, Життя, Людина підносилися до божественної висоти, до безкінечності і вічності буття людства, але не виключалося з її гріховне падіння до сатанинських прірв. Цьому відповідає дихотомічний розподіл духовних релігійних цінностей, з одного боку на цінності Віри, Надії, Любові, а з іншого — зневір'я, розпачу, ненависті.

Говорячи про наукові духовні цінності, що пов'язані з пізнанням, гармонізацією та творенням зовнішнього і внутрішнього світу людини, маємо також диференційовану антиномію духовних цінностей Добра, Краси та Істини і протилежних до них негативних цінностей зла, потворності та брехні. Як доводить саме життя, така диференціація видів духовних цінностей реально пронизує буття людства й окремої людини — з неперервними проявами гуманістичного підйому до рівня щастя і трагічного падіння у пекло конфліктів і війн.

Про це свідчить саме життя і **дані численних досліджень спеціалістів**, зокрема філософів, психологів і педагогів. Назвемо лише імена М.Грота, В.Бехтерева, А.Лазурського, В.Вернадського, В.Зеньковського, А.Макаренка, С.Рубінштейна, Л.Виготського, Г.Костюка, О.Леонтьєва, В.Сухомлинського, М.Амосова, Г.Балла, І.Зязюна, І.Беха, Г.Васяновича, Кременя тощо [10].

Тому **метою** даної статті є досягнення кращого усвідомлення аксіопсихологічної природи одухотворення особистості та діяльності педагогів і учнів, **актуальність** чого пов'язана з необхідністю виходу українського суспільства із глибокої системної кризи, в якій вона опинилася саме через ігнорування природи духовних цінностей.

Ми розуміємо одухотворення як двобічно спрямований творчий процес, який починається з вибору і творчого сприймання особистості естетичних, релігійних, наукових, екзистенційних за своєю суттю духовних цінностей, і продовжується їх використанням для покращення життя і далі — духовним творенням цінностей, як процесом продукування педагогами і учнями нових власних, релевантних попереднім, духовних цінностей.

Ми говоримо про духовні цінності, з якими співіснує безліч різних інших індиферентних ідеальних продуктів людського мислення та уяви, свідомості і підсвідомості, які не мають для людини великого значення, є байдужими для її життєвих потреб, професійних інтересів тощо. Їх можна назвати інертностями (термін має уточнюватися). Разом з тим, вони утворюють величезну змістовну сферу свідомості, в якій можуть народжуватися і, навпаки, гаснути духовні цінності. До духовних цінностей та інертностей прикладаються такі запозичені у квантової фізики принципи психофізики (в широкому розумінні цього поняття), як принципи відносності, доповнюваності та невизначеності.

З іншого боку, у психолого-педагогічному плані доцільно мати на увазі такі дві сторони одухотворення, як власне творення духовних цінностей особистістю та творення самої особистості духовними і матеріальними цінностями. Саме в цьому сенсі процес і

продукти одухотворення підпорядковуються законам опосередкування (розопосередкування), інтеріоризації (екстеріоризації), соціалізації (індивідуалізації), впливу зони найближчої (найвіддаленішої) дії за допомогою дорослої (розвинутішої) особистості, соціальної (індивідуальної) ситуації дії, що розроблялися у культурно-історичній теорії Л.С.Виготського.

При цьому вказані духовні процеси мають бути взаємовідповідними одне одному і включатися у різномасштабні соціальні процеси взаємного одухотворення самого суб'єкта, членів сім'ї, педагогів і учнів школи, громадян міста, регіону, країни, мешканців планети та всесвіту. І мова йде не про загальне, безадресне, якесь абстрактне щодо особистості одухотворення. «Творцями» і «користувачами» одухотворення в особистості виступають в цілому її властивості як духовні здібності, що диференційовані за компонентами, підструктурами та генетичними рівнями цілісної структури особистості, які виступають психологічними механізмами одухотворення, про що йдеться далі.

Зараз звернемо особливу увагу на найбільш масові види одухотворення — мистецьке та релігійне, які значною мірою здійснені народним менталітетом і фактично пронизують наукову та онтологічну, життєву сферу духовності. Всі ці види одухотворення взаємопов'язані одне з одним, тісно переплітаються між собою. Дійсно, можна системно інтерпретувати релігійні цінності Віри, Надії, Любові відповідно як: Віру у благодійну дію позитивних духовних цінностей Світогляду, Життя, Людини, Добра, Краси та Істини; Надію як сподівання на рятувальну місію позитивних духовних цінностей у протистоянні темряві, смерті, нелюдству, злу, потворності й ненависті; спиратися на Любов з боку оточуючих і любити людей як носіїв перерахованих вище позитивних і негативних духовних цінностей.

*Розглянемо докладніше особливості одухотворення на рівні різних вимірів і підструктур особистості. Так в межах соціально-психолого-педагогічного виміру слід враховувати особливості одухотворення на таких підструктурах, як психосоціальність, спілкування, спрямованість, характер, самосвідомість, досвід, інтелект, психофізіологія та психосоматика.*

**1. Підструктура психосоціальності** відповідає за створення й утвердження високодуховної атмосфери в колективі навчального закладу, в групі, класі тощо, за дотримання на психосоціальному рівні вимог з боку таких основних груп цінностей, як Світогляд-Життя-Людина, Віра-Надія-Любов, Добро-Краса-Істина. Через неї особистість забезпечує вплив позитивних духовних цінностей на виконання різних суспільних установок, соціальних позицій, ідеалів, ролей, міжособистісної поведінки. І водночас — забезпечується усунення, виключення, нівелювання впливу на соціальну активність неповноцінностей та негативних духовних цінностей — темряви-смерті-варварства, зневір'я-розпачу-ненависті та зла-потворності-брехні. Ця підструктура має справу з дією певних духовних квантів, що сприймаються особистістю із соціуму, переробляються нею і збагаченими повертаються у суспільство.

Завдяки цьому відбувається насичення психосоціальної сфери особистості вчителів та учнів спільними духовними цінностями різного рівня — особистісними, родинними, національними, транснаціональними; цьому сприяє, приміром, дотримання виконуваних юними та дорослими громадянами й працівниками вищих естетичних, релігійних та наукових вимог; важливими в цьому зв'язку видаються святкування особистих, сімейних, народних, релігійних свят, відзначення святкових дат країни, Євросоюзу, ЮНЕСКО, ООН тощо, в яких зберігається пам'ять про визначні духовні події людства і які виступають певним чином як національні та міжнародні еталони утвердження духовного потенціалу людства. Для цього слід виділити дати визначних подій у відповідних календарях ООН, ЮНЕСКО, Євросоюзу, США, України, народних свят, релігійних дат, сімейних торжеств і власних духовних подій. Вкажемо для прикладу на деякі свята ООН у 2015 році (кожного року цей перелік оновлюється за змістом і датами):

20 березня - Міжнародний день щастя;

21 травня - **Всесвітній день культурного розмаїття в ім'я діалогу та розвитку;**  
21 вересня - **Міжнародний день миру;**  
29 вересня – **Всесвітній день серця;**  
5 жовтня – **Всесвітній день учителя;**  
10 листопада - **Всесвітній день науки;**  
16 листопада - **Міжнародний день терпимості або толерантності;**  
20 листопада - **Всесвітній день дітей;**  
10 грудня - **День прав людини;**  
20 грудня - **Міжнародний день солідарності людей.**

До цього списку можна додати святкові дні та пам'ятні дати МІСТА, СЕЛА, РОДИНИ, ОСОБИСТОСТІ тощо.

Універсальним є протидія бездуховності в собі та інших на основі дотримання 10 заповідей Божих. Наведемо деякі з них у стислому викладі, звертаючись передусім до віруючих педагогів і учнів:

***Заповіді V-X, що вчать любити людей і не образжати їх:***

***V. Почитай батька і мати свою, щоб тобі було добре і щоб ти довго жив на землі.***

***VI. Не вбивай.***

***VII. Не перелюбствуй.***

***VIII. Не кради.***

***IX. Не проголошуй неправдивих свідчень на ближнього свого (не бреш).***

***X. Не бажай собі дружини ближнього, не бажай собі дома ближнього твого, ані поля його, ані раба його, ані вола його, ані вісяка його, ані усілякої худоби його, ані всього того, що належить ближньому твоєму.***

***Порушення цих законів, гріхопадіння може призводити до втрати духовного і фізичного здоров'я, до хвороб, а іноді і до смерті...***

2. Для підструктури спілкування особистості важливим є актуалізація духовних потреб і здібностей у різних ситуаціях спілкування, діалогу, полілогу, засвоєння і використання тезаурусу високої духовності, синонімів позитивних духовних цінностей, і, навпаки, - аргументоване гальмування, виключення із спілкування їх антонімів, тобто негативних духовних цінностей та неповноцінностей. Робочий словник педагогів має бути духовно акцентульованим, що сприятиме більш глибокому формуванню духовної свідомості дорослої та юної особистості;

Взагалі, має бути розроблений і використовуватися робочий словник, **тезаурус понять** проблеми духовності, духовних цінностей, духовної культури, духовного потенціалу педагогічних працівників і учнів, духовного актуалізаційного, втілення у життя духовних цінностей Світогляду, Життя, Людини, Віри, Надії, Любові, Добра, Краси, Істини. Останні мають бути піднесені до рівня найвищих естетичних, релігійних, наукових, філософських, аксіологічних, культуротворчих категорій і представлені у вигляді певних **законів духовності**, охарактеризованих у своїй сутності, єдності, повноті та послідовності. Мова йде, зокрема, про психологічні, педагогічні, «світлі» життєві закони гуманістичного Світогляду, вічності Життя, найвищої цінності Людини, закони Віри, Надії, Любові, Добра, Краси та Істини, в їх взаємозв'язку між собою та протидії елементам «темної» духовності. Важливою є розробка методів виявлення сформованості базових цінностей духовного потенціалу особистості у вчителя і учня, що розвивається, підготовки психолога і педагога до розвитку й актуалізації, саморозвитку і самореалізації духовного потенціалу учнівської молоді на різних вікових етапах та в різних ситуаціях.

Слід пам'ятати, що за кожною із наведених базових духовних, позитивних і негативних цінностей стоїть безліч споріднених з ними цінностей, що їх конкретизують. Наведемо в цьому зв'язку далі відповідні конкретні групи базових цінностей. Треба усвідомлювати, що використання вказаного тезаурусу позитивних духовних понять має мотиваційне, причиново-наслідкове, сугестивне значення, тобто визиває покращення

взаємних стосунків між людьми, підвищення ефективності, результативності, якості спільної діяльності. Тоді як використання протилежних негативних духовних понять погіршує взаємостосунки, їх перебіг та результати. Тобто треба ставитися до духовної термінології як до засобів контролюваного духовного впливу, від яких залежить якість самого спілкування. Духовні послання, кванти високодуховної інформації, сигнали, інтереси, рефлексії, інтелектуальні ідеї, емоційні прояви статистично мають бути більше позитивними, ніж негативними, від чого залежить успіх, благополуччя, щастя дорослих і молоді. І мова йде про всі без винятку компоненти спілкування – афіліацію, комунікацію, перцепцію, інтеракцію (позитивні комунікаційні вчинки), атракцію (емпатію та симпатію). Увесь процес спілкування має носити позитивне емоційно-почуттєве забарвлення.

**Робочий тезаурус спілкування має включати наступні позитивні духовні цінності:**

**Світосгляд:** система позитивних знань, законів, принципів, максимів життя.

**Життя:** вічність життя, краса життя, любов до життя, безсмертя життя.

**Людина:** дитина, дорослі, похилі, жінки і чоловіки, гуманізм.

**Віра:** вірність, довіра, відданість вищим цінностям та Богові.

**Надія:** надійність, сподівання, впевненість, розрахунок на спасіння, в тому числі через віру в Бога.

**Любов:** кохання, дружба, милість, симпатія, повага тощо.

**Добро:** благо, справедливість, добродійність, добродіяння, добробут, щастя, чеснота, етика.

**Краса:** прекрасне, гармонія, досконалість, свобода, піднесене, мистецтво, врівноваженість, взаємовідповідність, естетика.

**Істина:** чесність, правдивість, мудрість, інтелектуальність, правильність, точність, повнота, доведеність, теоретичність, науковість.

**Водночас бажано уникати, жорстко протистояти неактуального використання (всує) термінології, за якими стоять наступні негативні духовні цінності:** *темрява:* неграмотність, обмеженість, некомпетентність, сліпота, пустота; *смерть:* убивство, війна, злочинність, тероризм; *варварство:* дикунство, тваринність, ворожість; *зневіра:* недовіра, підозра, підступність, зрада; *безнадія:* розгубленість, розпач, відчай, розпука, несамовитість, безнадійність, нестямність, відчайдушність, безвихідність, безпорадність у ситуації спасіння; *ненависть:* зненависть, ворожість, антипатія, огидність; *зло:* агресивність, жорстокість, розбещеність, своєцентризм, егоїзм, злобність, злочинність, злодійство, негативізм; *спотворення:* потворність, страхіття, жажливість, кошмарність; *брехня:* оманливість, неправда, хибність.

Слід використовувати усю наведену психопедагогічну аргументацію для переконання педагогів і учнів у доцільності зміни їх негативної духовної орієнтації на позитивну за допомогою методів дебатів, що полягає у логічному, аргументованому доведенні істинності певного положення і відмови від шкідливого, сумнівного положення. При цьому здійснюється певне інтелектуальне змагання в присутності досвідченого судді.

Перспективним в цьому плані є **метод діалогічних універсалій** професора психології Г.О.Бала, що полягає у дотриманні принципів: а)поваги партнерів діалогу одне до одного і до себе; б)прийняття партнерів діалогу такими, якими вони є; в)орієнтації на найвищі й найкращі досягнення сторін з огляду на перспективу; г)свідомої конкордантності, тобто установки на згоду на основі загальноприйнятих базових знань, норм, цінностей і цілей; д)толерантності, терпимості одне до одного; е)чіткого й обґрунтованого викладу сутності проблем і вимог кожною стороною діалогу; є)знаходження спільного у висловлених поглядах на проблему і прийняття рішення на цій спільній основі; ж)фіксації розбіжностей та відкладення їх обговорення на більш сприятливі часи та після більш ґрунтовної підготовки до діалогу; з)зосередження на виконанні спільних рішень та їх реалізації відповідними владними структурами; і)принцип контролю за їх виконанням усіма сторонами.

Перспективним у деяких випадках може виявитися протистояння злу, спотворенню, неправді на основі... неспротиву злу, що запропонував Л.Толстой і успішно зреалізували Махатма Ганді, Нельсон Мандела, Мати Тереза та інші духовні лідери людства. Всі перераховані вище заходи можна відпрацьовувати в ході різноманітних тренінгів спілкування.

**3. Підструктура спрямованості** є дуже важливою в плані формування та актуалізації високодуховних установок, мотивів, орієнтирів, сенсів, намірів, цілей, проектів, програм, емоційних оцінок тощо, особливо на початкових етапах становлення стосунків з людьми, розгортання діяльності, трудових процесів, творчості тощо. Початкові стадії всіх видів людської активності мають бути освячені високими духовними устремліннями до гуманістичного Світогляду, щасливого Життя, гармонійно розвинутої Людини, сповнені Вірою у краще, Надією на досконале, почуттям Любові, до цінностей Добра, Краси, Істини, що є запорукою успіху. При цьому доцільно спиратися на переконання в тім, що вказані духовні цінності діють із силою закону досконалості. Прикладом такої переконаності можуть бути наступні настановлення Мати Терези:

- якщо ви проявляли добро, а люди звинуватили вас у таємних особистих потягах, все одно проявляйте добро;
- якщо ви досягли успіху, то у вас може з'явитися чимало уявних друзів і справжніх ворогів – все одно досягайте успіху;
- якщо ви чесні і відверті, то люди будуть обманювати вас – все рівно будьте чесні та відверті;
- якщо ви отримали безсумнівне щастя, вам будуть заздрити – все одмінно будьте щасливі;
- люби і хай любов буде для тебе такою ж природною, як і подих;
- можна робити маленькі речі, але з великою любов'ю;
- не втрачайте здатності довіряти, вірити й любити;
- чим більше любові, мудрості, краси, доброти ви відкриєте в собі, тим більше ви помітите їх в оточуючому світі;
- розповсюджуйте любов усюди, де б ви не знаходилися – передусім у власному домі.

Поглиблення духовної сутності спрямованості, усвідомлення переваг духовної мотивації, одухотвореного сенсу життя має забезпечити досягнення відповідних позитивних результатів у навчальній діяльності та громадянській активності.

Дуже корисними можуть стати відповідні мотиваційні тренінги, ігри, вправи для дорослих і молоді.

**4. Підструктура характеру** – в ній і через неї відбувається виховання та самовиховання, актуалізація та самоактуалізація високодуховних рис характеру як духовних естетичних, релігійних, етичних, наукових ставлень до природи, соціуму, людини, речей, справ, до себе тощо. Особистість за допомогою характеру оперує відношеннями, ставленнями залежно від того, як ставляться до неї. Показовими для цього є висловлювання Марії Монтесорі:

- дітей вчить те, що їх оточує;
- якщо дитину часто вихваляють – вона вчиться оцінювати;
- якщо з дитиною чесні – вона вчиться справедливості;
- якщо дитина живе з почуттям безпеки – вона вчиться вірити;
- якщо дитину часто схвалюють – вона вчиться добре до себе ставитися;
- якщо до дитини часто бувають толерантною – вона вчиться бути терплячою;
- якщо дитину часто підбадьорюють – вона набуває впевненості у собі;
- якщо дитина живе в атмосфері дружби і відчуває себе необхідною – вона вчиться знаходити в цьому світі любов;
- концентруйтеся на розвитку доброго в дитині, тоді плохому не буде залишатися місця;

Одухотворення характерологічної сфери особистості педагога і учня звичайно здійснюється через духовне самовиховання та самоактуалізацію; духовні риси характеру краще за усе формувати через духовно спрямовані вчинки утвердження Світогляду, Життя, Людини, Добра, Краси, Істини, Віри, Надії, Любові.

**5. Підструктура самосвідомості** відповідає за рефлексивний обіг духовних цінностей у внутрішньому світі, за духовну єдність зовнішнього та внутрішнього світів між собою та з діяльністю і поведінкою особистості. Відбувається рефлексивний зв'язок духовних цінностей з різноманітними предметами інших підструктур особистості – психосоціальної, комунікативної, спрямованості, характеру, компетентності, інтелекту, психофізіології, психосоматики. Специфічними операціями такого рефлексивного одухотворення є самоусвідомлення, самопізнання, саморегуляція, самоактуалізація, самоемоціяція. Ці операції мають свою специфіку в кожній підструктурі і завдяки їй відбувається своєрідне духовне присвоєння світу особистістю. Так для підструктури інтелекту властиві рефлексивні операції самоаналізу-самосинтезу, самопорівняння-самоототожнення, самоузагальнення-самоконкретизації, самосистематизація-самоагломерація тощо. Завдяки цим операціям духовні цінності переносяться у внутрішній світ, накладаються шляхом самооцінки на його цілі і засоби, навколо них концентруються елементи сприймання, відчуття, уваги, пам'яті, мислення, уяви, уявлення, інтелектуальні емоції тощо. Наявність підструктури самосвідомості говорить про те, що одухотворення – це трудомісткий процес, який потребує від особистості напруженої внутрішньої роботи. Як вірно сказав поет, для цього «душа трудитися повинна - і день і ніч, і день і ніч!» у внутрішньому світі та у його взаємозв'язку із зовнішнім духовним світом сім'ї, кола друзів, системи освіти, божественного світу. Відбувається одухотворення освітнього середовища етичними, естетичними, світоглядними цінностями.

Дуже важливим в цьому плані є самовиховання педагогом і учнем в собі духовних якостей, використовуючи відомі методи самотворення (самотивування, самопізнання, самоінформування, самопрограмування, самопереконавання, самозобов'язання, самонаказ, самовплив, самооцінку, самоконтроль, самозвіт, самозаохочування, самопокарання тощо), за допомогою яких педагог і учень можуть в ході систематичного самоудосконалення сформувати в собі духовні якості своїх особистісних властивостей і особистості в цілому.

Одухотворення власного Я можливе через засвоєння прийомів рефлексивного аналізу та самоздійснення духовних потенцій у міжособистісному спілкуванні та спільній діяльності, саме в цьому контексті постає як зрозуміле пізнання особистістю себе, своєї духовної сутності;

**6. Підструктура досвіду, компетентності особистості** забезпечує розвиток духовного потенціалу та його актуалізацію, тобто самопотенціацію та самоактуалізацію системи духовних установок, духовних знань, духовних умінь, духовних навичок, духовних емоцій і почуттів. Найкраще це виражається у готовності особистості до здійснення духовних вчинків. При цьому організація і здійснення педагогами та учнями духовно відповідної поведінки повинна мати своїми засадами саме дев'ять базових позитивних духовних цінностей – Світогляду, Життя, Людини, Віри, Надії, Любові Добра, Краси, Істини. Ми обмежуємося далі лише назвами вчинків, припускаючи, що їх зміст і процес здійснення можуть бути зрозумілими педагогам і учням по самій назві і гнучкими відповідно до конкретної ситуації, віку, статі, індивідуальності, особистості, зокрема тієї, що відповідає результатам самоспостереження, опитування та програмі духовного удосконалення учнів, які віднайдені та наведені на попередньому етапі. Отже, це наступні вчинки, ефективність яких зростає, коли вони домінують не тільки у системі освіти та у християнській педагогіці, але й в усіх прошарках суспільства, на всіх рівнях його організації. Корисно скористатися при цьому даними з цього питання академіка І.Д.Беха, поглядами І.А.Зязюна, М.Й.Боришевського, М.В.Савчина, Е.О.Помиткіна та власними міркуваннями. Отже це наступні **основні види духовних вчинків: вчинки відстоювання**

**гуманістичного СВІТОГЛЯДУ, боротьби за ЖИТТЯ, захисту ЛЮДИНИ; вчинки відданості ВІРІ, покладання на НАДІЮ, об'єднуючої ЛЮБОВІ; вчинки з утвердження ДОБРА, переживання КРАСИ, служіння ІСТИНІ,**

Одухотворення досвіду особистості потребує систематизації позитивних дій, власних духовних стимулів, знань, умінь, навичок і почуттів у діяльності, наслідування ефективного особистісного духовного досвіду інших, оволодіння системи духовних цінностей, духовної компетентності.

**7.Підструктура інтелекту** забезпечує адекватне сприймання, увагу, збереження в пам'яті, розуміння, розмірковування, уявлення, раціональне обґрунтування, доцільне використання позитивних духовних цінностей Світогляду, Життя, Людини, Віри, Надії, Любові, Добра, Краси, Істини особистістю. І навпаки – обґрунтовану ефективну інтелектуальну боротьбу з негативними духовними цінностями зла, потворності, брехні, зневір'я, розпачу, ненависті як причини невдач, нещастя, хвороб, загрози смерті. Мислення та уява необхідні для інтелектуального розв'язання суперечностей духовної сфери, моральних, естетичних, наукових питань, завдань, складних світоглядних проблем. Їх вирішення зафіксоване в низці афоризмів, максимів, принципів, законів.

Дуже важливим є розуміння доцільності сполучення різних духовних цінностей з елементами тих чи тих учбових ситуацій. Так, у Переяславському державному педагогічному університеті імені Г.Сковороди в комп'ютерному кабінеті університетської бібліотеки над кожним комп'ютером висить картина, що, на думку завідувача бібліотеки, шановної Ольги Іванівни Шкири, доцільно поєднує наукові та естетичні духовні цінності. Ми запропонували додати до цього духовного комплексу ще й ікони та тиху класичну музику, зокрема Моцарта, яка підсилює інтелектуальні здібності. Пропозиції були прийняті для обговорення.

Діалектична антиномізація, врівноваження протилежностей між духовними антиноміями з домінуванням позитивних цінностей над негативними, їх інтелектуальний аналіз і синтез в процесі постановки і вирішення духовних проблем, завдань взаємодії світогляду і темряви, життя та смерті, людини і варварства, віри і зневір'я, надії й розпачі, любові та ненависті добра і зла, краси і потворності, істини та брехні, на користь утвердження позитивних духовних цінностей та відкидання неповноцінностей і негативних цінностей.

**8.Підструктура психофізіології** дозволяє враховувати в процесі сприймання, збереження та актуалізації духовних цінностей індивідуальні психодинамічні особливості (темперамент) особистості, властиві для неї психофізичні передумови кращого їх засвоєння та функціонування у часі (минулому-теперішньому-майбутньому). Залежно від типу темпераменту, ці процеси можуть бути більш імпульсивними і бурхливими (у холериків), або більш впевненими, збалансованими, амбіційними (у сангвіників), чи емоційними, тривожними (у меланхоліків) або інертними (у флегматиків). Особистості з «мислительним типом» нервової системи (асиметрично-функціональні з переважанням лівої півкулі) більш схильні до презентації духовних цінностей в абстрактно-понятійній формі, а з «художнім типом» (переважанням правої півкулі) - емоційно-образній формі.

Отже врахування психофізіологічних передумов розвитку досвіду формування духовного потенціалу, одухотворення вчителів та учнів, тісно пов'язане із темпераментом, функціональною асиметрією мозку тощо; адже за різних типів темпераменту духовні цінності можуть бути спрямовані переважно у минуле, теперішнє та у майбутнє, засвоюватися надто критично, амбіційно, блокуватися тощо, а за різних типів функціональної асиметрії – домінувати у понятійно-абстрактній чи в образно-емоційній формі.

**9.Підструктура психосоматики** визначає духовно відповідний зовнішній вигляд, манери, міміку, пантоміміку, рухи, постави особистості, жестикуляції, етикет її поведінки в різних ситуація тощо. Для розвитку духовності через психосоматику доцільно використовувати відповідні тілесні тренінги, тренінги рухового етикету тощо. Вони

призводять до опанування різноманітними психосоматичними формами самовираження особистістю свого духовного потенціалу та одухотворення. Помітний вплив при цьому справляє виконання класичних танців – вальсу, танго, а також народних танців.

За другим **діяльнісним виміром особистості**, важливо вміти активно реалізувати процес одухотворення, тобто здійснювати його у вигляді певних етапів або компонентів, таких як: потребово-мотивайний, інформаційно-пізнавальний, цілеформувальний, операційно-результативний та емоційно-почуттєвий. Разом з тим, не слід забувати, що процес **о-духо-творення** за своєю природою носить творчий характер, який має спиратися на систему прийомів, методів творчої діяльності та поведінки.

В межах **генетичного виміру особистості** слід передбачати, що успіх одухотворення залежить від наявності здатності до розвитку особливих духовних здібностей, які мають спиратися на певні задатки і розвиватися далі на рівні обдарованості, таланту, геніальності, навіть екстрасенсорних здатностей.

Отже можна зробити **висновок**, що запропоновані у статті дані щодо видів одухотворення, його суб'єктності та особистісної адресації можуть бути корисними саме в ситуації духовної кризи, яку переживає зараз українська особистість, суспільство та країна, хоча ними і не вичерпується повний їх перелік. Так само, як є необхідною їх більша конкретизація залежно від соціальних та індивідуальних особливостей особистості педагогів, учнів, їх вікових, професійних, соціальних характеристик, типів навчальних закладів тощо. Але головним є те, що одухотворення як важлива сторона виховання і самовиховання конче потрібне в наш час для протистояння навалі бездуховності, що загрожує нормальному розвитку особистості і країни. В статті фактично наводяться дані щодо особистісних механізмів гуманістичного варіанту одухотворення людини, які надають їй можливість вибору серед трьох аксіопсихологічних його напрямків – гуманізму, цинізму та варварству, що можна представити у вигляді трьох формул:

**Гуманізм:** позитивні духовні цінності домінують на негативними:

**СВІТОГЛЯД ЖИТТЯ ЛЮДИНА ВІРА НАДІЯ ЛЮБОВ ДОБРО КРАСА ІСТИНА**  
*темрява смерть нелюдь зневір'я розпач ненависть зло потворність неправда*

**Цинізм:** позитивні духовні цінності врівноважуються негативними:

**СВІТОГЛЯД ЖИТТЯ ЛЮДИНА ВІРА НАДІЯ ЛЮБОВ ДОБРО КРАСА ІСТИНА**  
**ТЕМРЯВА СМЕРТЬ НЕЛЮДЬ ЗНЕВІР'Я РОЗПАЧ НЕНАВИСТЬ ЗЛО ПОТВОРНІСТЬ НЕПРАВДА**

**Варварство:** позитивні духовні цінності поступаються негативним:

*світогляд життя людина віра надія любов добро краса істина*  
**ТЕМРЯВА СМЕРТЬ НЕЛЮДЬ ЗНЕВІР'Я РОЗПАЧ НЕНАВИСТЬ ЗЛО ПОТВОРНІСТЬ НЕПРАВДА**

В ході одухотворення весь духовний потенціал особистості, зосереджений у трьох вимірах та відповідних складових її структури має бути самоактуалізований на гуманістичному варіанті програми духовного розвитку людини!

#### **Список використаних джерел.**

- 1.Бех І.Д. Виховання особистості: Підручник. — К.: Либідь, 2008.— 848 с.
- 2.Зязюн І.А. Філософія педагогічної дії: Монографія.— Черкаси: Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008.— 608 с.
- 3.Колісник О.П. Духовний саморозвиток української нації.— Ужгород: ТІМΠΑНИ? 2012.— 296 с.
- 4.Помиткін Е.О.Психологія духовного розвитку особистості: Монографія.— К.: Наш час, 2007.— 280 с.5.

5. Помиткін Е.О. Психологічна діагностика духовного потенціалу особистості: посібник / Едуард Помиткін.— Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013.— 144 с.
6. Психологічні засади розвитку духовної культури педагогічного персоналу: посібник / за ред. Е.О.Помиткіна, З.Л.Становських.— Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013.— 174 с.
7. Рибалка В.В. Методологічні проблеми наукової психології: посібник / В.В.Рибалка.— К.: Талком, 2017.— 245 с.
8. Рибалка В.В. Психологія честі та гідності особистості: культурологічні та аксіологічні аспекти: наук.-метод. посіб. / В.В.Рибалка.— К.: ТОВ «Інформаційні системи», 2011. — 428 с.
9. Рибалка В.В. Словник із психології та педагогіки обдарованості і таланту особистості: термінологічний словник / Рибалка В.В. — Київ, Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2016.— 424 с.
10. Рыбалка В.В. Теории личности в отечественной философии, психологии и педагогике: Пособие.— Житомир: Изд-во ЖГУ им. И.Франко, 2015.— 872 с.
11. Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание.— М.: Изд-во АН СССР, 1957.— 328 с.
12. Савчин М.В. Духовний потенціал людини.— Івано-Франківськ: Вид-во «Плай» Прикарпатського університету, 2001.— 203 с.